

MARC BOCKSTAELE*
 SOPHIE RAEYMAEKERS**
 ELS ENHUS***

Leugens en hun detectie

Een misleidende recensie gedetecteerd

De recensie van het boek *Leugens en hun detectie*, verschenen in *Panopticon* 2008 nr. 3 van de hand van Bruno Verschuere, postdoctoraal onderzoeker van het FWO, faculteit psychologie en pedagogische wetenschappen Universiteit Gent, noopt ons, omwille van zoveel vooringenomen misleidende informatie, tot een reactie.

Ons boek handelt over '*leugens en hun detectie*' waarin het kluwen van het talrijk psychologisch-wetenschappelijk onderzoek, voor niet-psychologen zeer dikwijls onleesbaar, toegankelijk gemaakt wordt voor een breed publiek. Vooral beroepsgroepen die meer dan andere met leugens geconfronteerd worden en waar het opsporen ervan een centrale rol speelt, m.n. de magistratuur, de politie, de advocatuur en deskundigen aangesteld in onderzoeken, werden beoogd. Deze omschrijving van de doelgroep is op de achterflap duidelijk vermeld. Het boek heeft niet de pretentie een allesomvattend wetenschappelijk werk te zijn, maar wel een praktisch bruikbare gids in die materie, ondersteund door wetenschappelijk onderzoek. De recensent misleidt door te stellen dat het boek handelt over "*een psychologisch proces (liegen) en een psychologische test (leugentest)*", volgens hem domeinen van de psychologie. Dat zijn in ons boek slechts onderdelen van een veel ruimere benadering van leugens en hun detectie.

De recensie stelt een vraagteken bij het gegeven dat een boek over leugens geschreven is door criminologen. De recensent blijkt uit het oog te verliezen dat een brede kijk op het maatschappelijk leven precies de sterkte is van de richting criminologie, waarin een ruime portie psychologie begrepen is. Omgekeerd zijn in het programma van de psychologie geen rechtsvakken opgenomen zoals strafrecht en strafvordering, noch criminologie. De recensent weet blijkbaar niet dat het herkennen van- en omgaan met leugens het dagelijks werk is van zowat elke politieambtenaar. Een politieambtenaar die geen signalen van misleiding kent en niet voortdurend alert is voor misleiding, is niet goed bezig. Veel pioniers van de polygrafie - het onderzoeksdomein van de recensent - waren geen psychologen, maar heel dikwijls politiemensen. Bovendien zijn de meeste hedendaagse polygraafexperts, zoals de Belgische polygrafisten, die uitstekend werk verrichten, geen psychologen maar politiemensen. Anderzijds blijkt volgens de wetenschappelijke databank (Web of Science) dat slechts een handvol Belgische psychologen met het onderwerp leugendetectie bezig zijn. Het is op zijn minst aanmatigend dat enkel psychologen iets zouden kunnen schrijven over leugens en hun detectie.

* Licentiaat criminologie, hoofdcommissaris bij de federale gerechtelijke politie Gent, content manager van de cursussen verhoortechnieken in de Belgische politiescholen

** Licentiaat criminologie, aspirant politiecommissaris

*** Professor en vakgroepvoorzitter van de vakgroep criminologie, docent criminologie en victimologie, positionele organisatie en politiebeleid, statistische methoden in de criminologie, directeur van de interuniversitaire onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse (SVA)

1 Bockstaele, M., Raeymaekers, S., Enhus, E., *Leugens en hun detectie*, Antwerpen, Maklu, 2007, 428 p.

Er zijn legio wetenschappelijke artikels over leugens en hun detectie geschreven, maar vrijwel allemaal Engelstalig en moeilijk of zelfs niet raadpleegbaar en toegankelijk voor de doorsnee rechtspracticus. Vermits geen enkel Nederlandstalig boek deze 'problematiek' vanuit het perspectief van Belgische rechtspractici behandelt, vult het een belangrijk hiaat op. Het is te betreuren dat de recensent, die al 8 jaar met gemeenschapsgelden onderzoek voert naar leugendetectie, daartoe zelf geen initiatief nam.

De recensent stelt dat criminologen ook bedenkelijk zouden opkijken als een psycholoog vanuit zijn perspectief een boek zou schrijven over bijvoorbeeld 'veiligheid en politie'. Dat is niet zo, wel integendeel. Voor criminologen zijn alle studies die bijdragen tot meer veiligheid en de kwaliteit van de politie welkom. Il n'y a pas de vérité sans point de vue.² De recensent leeft blijkbaar nog met het ouderwetse idee van sterk gescheiden vakjes. Het gaat aan hem voorbij dat er steeds meer interesse voor samenwerking komt tussen criminologen, psychologen en politie, o.a. middels gemeenschappelijke onderzoeksprojecten, plaatsing van stagiairs psychologie bij de politie en de intrede van psychologen in de midden- en officierenkaders van de politie. Het zijn dus niet dé psychologen die bedenkelijk opkijken dat criminologen een boek schrijven over leugens en hun detectie, maar wel de recensent vanuit zijn ivoren toren.

De recensent weet als psycholoog zeer goed dat het onmogelijk is en ook niet nodig - psychologische onderzoeken zijn ook allemaal gericht op beperkte testgroepen - om alle wetenschappelijk literatuur over leugens en hun detectie samen te brengen. De paar duizend wetenschappelijke onderzoeken, artikels en boeken overlappen elkaar duidelijk. De auteurs zijn ervan overtuigd dat alle relevante, praktisch bruikbare informatie in hun boek werd samengebracht. Enerzijds hekelde de recensent de onvolledigheid aan informatie, terwijl hij enkele alinea's verder het teveel aan informatie bekritiseert. Als onderzoeker in leugendetectie weet hij ongetwijfeld dat *inconsistentie* in een mededeling een duidelijk signaal is van misleiding.³

Nergens in ons boek staat dat de psychologische benadering op zoek gaat naar een *herenafwijking*⁴ zoals de recensent beweert. Er staat wel dat de psychologische benadering op zoek gaat *disfuncties*⁵ in de hersenen die bepaalde mensen meer kans geven om te liegen, naar fout gelopen socialisatieprocessen, naar clusters van persoonskenmerken die iemand makkelijker zal doen liegen. DePaulo beschrijft liegen inderdaad als een normale, communicatieve functie maar als de recensent de moeite had genomen haar artikels verder te lezen dan had hij geweten dat wij haar uitgangspunten overnemen, meer bepaald dat mensen die vaak liegen vaak welbespraakt en erg populair zijn, waarschijnlijk doordat hun vlijende leugens hen bij anderen geliefd maken (socialisatieprocessen).⁶ Sommige mensen kost het erg veel moeite om te liegen, terwijl het

2 Maurice Merleau-Ponty (1908-1962), Frans filosoof, besproken in: Vanspauwen, B., *Onsterfelijke oneliners*, De Cavalerie, 2004, 254-256.

3 Zie de criteria van Statement Validity Assessment (SVA), Reality Monitoring en Scientific Content Analysis (SCAN).

4 Zie Van Dale: aangeboren fysieke afwijkingen, in het bijzonder met betrekking tot iemands geestesgesteldheid: hij heeft een afwijking, hij is op zeker punt niet normaal.

5 Zie Van Dale: de functie ontwrichtend, storend, de vrees voor dysfunctionele invloeden van de groep in kwestie.

6 Kashy, D.A., Depaulo, B.M., "Who lies?", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996/70, 1037-1051; Depaulo, P.J., Depaulo, B.M., "Can deception by salespersons and customers be detected through nonverbal behavioral cues?", *Journal of Applied Social Psychology*, 1989/19(18), 1552-1577.

anderen onrustbarend gemakkelijk afgaat.⁷ Personen die zelfbewust zijn, zijn betere leugenaars (persoonskenmerken).⁸ Een recensie mag kritisch zijn, maar zaken schrijven die niet in het boek staan is misleiding.

De reden waarom het psychiatrische en het psychologische perspectief samen werden genomen ontgaat de recensent, schrijft hij. We raden hem aan zich nog wat bij te scholen in de psychologie en de psychiatrie. Volgens psychiaters heeft niemand een volkomen 'normale' persoonlijkheid. We hebben allemaal onze gebreken en zwakheden, dus hoeveel gebreken en hoeveel zwakheden moet men precies hebben voor een 'persoonlijkheidsstoornis'? En als het om de persoonlijkheid gaat: wanneer houdt de fysiologie op en begint de pathologie?⁹ Psychopaten worden beschreven als natuurlijk getalenteerde leugenaars.¹⁰ Zijn psychopaten het domein van de psychiatrie of de psychologie? Het psychiatrisch en psychologisch perspectief werden eenvoudig samengenomen, omdat ze beiden vanuit een individualistisch perspectief naar leugens en de leugenaar kijken. Ze verwaarlozen, zoals uitgelegd in de tekst, de invloed van de interactiesituatie.

In een boek van die omvang (428 blz.) kan niet alles tegelijk besproken worden. In hoofdstuk 2 wordt beschreven wat er in mensen omgaat als ze liegen: de psychofysiologische, psychologische, emotionele, cognitieve en controleprocessen. Dit hoofdstuk bevat basisinformatie voor alle andere hoofdstukken. Vandaar dat, wanneer voor het eerst een term of onderzoeksresultaat vermeld werd, telkens verwezen werd naar hoofdstukken die verderop worden uitgewerkt, zoals Criteria Based Content Analysis (CBCA) en polygrafie. Omgekeerd wordt in laatstgenoemde hoofdstukken verwezen naar deze basisinformatie. Het is ons onduidelijk wat de recensent daar verwarrend in vindt. Evenmin legt hij uit welke paragrafen volgens hem onbegrijpelijk zouden zijn voor de niet-gespecialiseerde lezer. Gebrek aan detail is een criterium voor een misleidende tekst.

De lange en volgens hem onsamenhangende bespreking van emotionele en cognitieve processen die zouden kunnen optreden bij leugenachtig gedrag zijn geschreven voor een operationele gebruiker. Het zijn allemaal zaken die een verhoorder kan waarnemen en die geplaatst worden in het geheel van gedragingen. De recensent geeft hiermee aan dat hij helemaal niet weet wat van belang kan zijn in een verhoor. Over elk van die elementen zijn boeken volgeschreven, die echter te uitgebreid of niet relevant zijn voor de doelgroep van ons boek. Vandaar de exemplaristische benadering.

In hoofdstuk 3 valt de recensent over een te lange zin, die inderdaad voor de duidelijkheid kon gesplitst worden. De inhoud van de mededeling is echter correct.

De recensent reageert nogal hevig op onze vermelding dat een statistisch significant resultaat nooit enige informatie geeft over de juistheid van een theorie. Die uitspraak komt van Henk Kiers, psycholoog-methodoloog, die voor zijn werk in 1998 de junior Heymans-onderscheiding van het Nederlands Instituut van Psychologen kreeg.¹¹ Eerst en vooral vergeet de recensent dat er een verschil bestaat tussen het testen van een theorie en het testen van de hypothesen die men hieruit kan afleiden. Theorieën zijn alge-

⁷ Ekman, P., *De leugen ontmaskerd*, Amsterdam, Nieuwezijds, 2000, 53.

⁸ Miller, G.R., Deturck, M.A., Kalbfleisch, P.J., "Self-monitoring, rehearsal, and deceptive communication", *Human Communication Research*, 1983/10(1), 97-117.

⁹ Dunn, J., *Moeilijke types*, Element, 1998, 22.

¹⁰ Hare, R.D., *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*, New York, Simon and Schuster, 1993.

¹¹ Kiers, H., "De cijfers van Henk Kiers", in: Bergsma, A., *Wat bezielt de psycholoog?*, Amsterdam, Nieuwezijds, 2001, 60.

meen geformuleerd en bestaan uit latente begrippen (zoals bijvoorbeeld het concept 'liegen') die niet rechtstreeks meetbaar zijn. Om ze te kunnen testen, moeten ze geoperationaliseerd worden. Dit betekent dat men, gebruikmakend van de te toetsen theorie, uitspraken doet over toekomstige gebeurtenissen die kunnen gemeten worden en die zodanig worden geformuleerd dat ze kunnen verworpen worden. Men toetst dus nooit de theorie als dusdanig, maar wél de door de onderzoeker gekozen operationalisering ervan. Om een theorie volledig te toetsen moeten alle mogelijke operationaliseringen van de gehanteerde latente begrippen onderzocht worden.

Verder heeft de recensent duidelijk geen kaas gegeten van statistiek. Zelfs de tweede jaarsstudenten met een cursus 'inductieve statistiek' achter de rug, zullen hem kunnen uitleggen dat door het spel van kansen steekproeven kunnen variëren in de resultaten die ze opleveren. Aangezien men op basis van de resultaten uit de steekproef voorspellingen wil maken naar de onbekende populatie, is dit een oncomfortabel gegeven. De significantietoets is in feite een toets om na te gaan in hoeverre een bekomen statistiek de onbekende parameter in de populatie benadert. Blalock¹² stelt "In tests of hypotheses, we make assumptions about the unknown parameters and then ask how likely our sample statistics would be if these assumptions were actually true." Of nog: een significantietoets dient enkel om te onderzoeken welke kans er bestaat dat een bekomen resultaat door toeval kan gevonden worden. Het is statistische evaluatie van de meting en dit staat mijlen ver van een inhoudelijke evaluatie van een theorie.

Om zijn tegengesteld standpunt te verdedigen geeft de recensent het voorbeeld om 1.000 mannen en 1.000 vrouwen te meten. De resultaten leren hem dat er een significant verschil is tussen de lengte van de mannen (176cm) en de vrouwen (168cm). En daaruit mag hij besluiten dat zijn theorie dat mannen groter zijn dan vrouwen klopt. Dat hij waarschijnlijk vergeten is het woordje 'gemiddeld' te vermelden, want er zijn vrouwen die groter zijn dan mannen en mannen die kleiner zijn dan vrouwen, vergeven we hem. Maar hij gaat in een adem verder door te stellen dat op dezelfde manier fysiologische, emotionele en cognitieve karakteristieken kunnen gemeten worden van mensen die liegen en mensen die de waarheid spreken om zo een theorie over liegen te toetsen. De psycholoog-recensent heeft waarschijnlijk de lessen persoonlijkheidspsychologie gemist, want zijn vergelijking is nonsens. De lengte van iemand kan perfect gemeten worden: 176 cm is 176 cm, daar moet niet over gediscussieerd worden. De menselijke eigenschappen zijn echter zo gigantisch verschillend, met individueel verschillende reacties bij leugenachtig gedrag, dat zij onmogelijk met enige zekerheid kunnen gemeten worden. Zoals gesproken wordt van een (klassieke) vingerafdruk en een genetische vingerafdruk (DNA), spreekt met ook van een persoonlijkheidsafdruk. Bovendien is communicatie een dynamisch interactieproces tussen verhoorde en verhoorder, waarbij het gedrag van de verhoorder een invloed heeft op het gedrag van de verhoorde.¹³ Daarentegen verschilt het meten van de lengte niet naargelang de persoon die meet!

Als het scoren van leugens mogelijk was geweest, dan was er al lang een scoringstabel ontwikkeld. Het is niet omdat sommige leugensignalen significant minder of juist

12 Blalock, H. M., Jr., *Social Statistics*, Second Ed., New York, 1972, 110.

13 De Fruyt, F., Bockstaele, M., Taris, R., Van Hiel, A., "Police interview competencies: Assessment and associated traits", *European Journal of Personality*, 2006/20, 567-584; De Fruyt, F., Bockstaele, M., De Greef, K., "Competenties in het politieverhoor", *Panopticon*, 2006/1, 12-30; Vrij, A., Akehurst, L., Van Dalen, D., Van Wijngaarden, J., Foppes, J.H., "Non-verbaal gedrag en misleiding", *Tijdschrift voor de politie*, 1996/11, 11-13.

meer voorkomen bij leugenaars dan waarheidssprekers, dat die verschillen bij alle personen optreden. Zo zullen bijvoorbeeld introverte personen meestal oogcontact vermijden tijdens een leugen, terwijl extroverte personen juist meer oogcontact zullen zoeken.¹⁴ Personen die normaal een hoog percentage oogcontact hebben met anderen in een normale conversatie zullen doorgaan met hetzelfde percentage oogcontact, wanneer zij een waarheidsgetrouwe verklaring geven ter gelegenheid van een ondervraging. Wanneer die personen leugenachtig zijn of niet de volledige waarheid vertellen, zullen zij oogcontact ontwijken of dit korter laten duren¹⁵ gedurende de verklaring. Dit verschijnsel is meer uitgesproken naargelang de inzet groter is.¹⁶ Vandaar dat het zo enorm belangrijk is het basisgedrag van een testpersoon te kunnen inschatten, alvorens tot een beoordeling te kunnen overgaan. In geen enkel wetenschappelijk onderzoek werden de individuele verschillen van de testpersonen in rekening gebracht. De testgroepen bestonden dus uit individuen met gedragingen die wezen op leugenachtigheid, terwijl bij anderen diezelfde gedragingen wezen op waarheidsgetrouwheid. Als toevallig evenveel personen van elke soort aanwezig zijn, is het resultaat 50 - 50%, dus niet significant. Terwijl de onderzochte gedraging voor één welbepaalde persoon of groep zeer kenmerkend kan zijn voor zijn leugenachtig gedrag. Dat wetenschappers het belang van de verschillende individuele factoren bij de testgroepen opmerken is van recente datum.¹⁷

Henk Kiers schrijft dat chemici regelmatig meer dan 98% van de informatie uit verzamelde gegevens kunnen verklaren. Een psycholoog mag al heel blij zijn als hij komt tot 50%.¹⁸

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de historische ontwikkelingen in leugendetectie. De beeldvormingstechnieken (hersenscans) werden vermeld. De recensent verwijt de auteurs niet de laatste ontwikkelingen daarvan te hebben vermeld. Het heeft geen zin van een techniek die nog in volle ontwikkeling is - en voor zover ons bekend nog niet in België en Nederland wordt gebruikt voor leugendetectie¹⁹ - alle recente onderzoeken te vermelden. Bovendien is voor de toepassing van deze technieken gesofistikeerde apparatuur en gespecialiseerd personeel (psychiaters en neurologen) nodig, wat niet binnen het toepassingsgebied en de doelgroep van ons boek valt.

De recensent insinueert dat de auteurs na het neerleggen van de scriptie van Sophie Raeymaekers de moeite niet meer genomen hebben nieuw onderzoek te vermelden. Nazicht van de bibliografie leert dat er 35 studies en artikels uit 2004 vermeld werden, 38 uit 2005 en 31 uit 2006, dus samen meer dan honderd recente artikels voor een boek dat uitgegeven werd in 2007.

¹⁴ Walters, S., *Principles of kinesic interview and interrogation*, Boca Raton, CRC-Press, 2° ed., 2003, 135.

¹⁵ Knapp, M.L., Hart, R.P., Dennis, H.S., "An exploration of deception as a communication construct", *Human communication research*, 1974/1, 15-29.

¹⁶ De Paulo, B.M., Morris, W.L., "Discerning lies from truths: Behavioral cues to deception and the indirect pathway of intuition", in: Granhag, P.A., Strömwall, L.A., (Eds.), *The detection of deception in forensic contexts*, Cambridge, University Press, 2004, 29.

¹⁷ Klaver, J.R., Lee, Z., Hart, S.D., "Psychopathy and nonverbal indicators of deception in offenders", *Law and Human Behavior*, 2007/31, 337-351.

¹⁸ Kiers, H., "De cijfers van Henk Kiers", in: Bergsma, A., *Wat bezielt de psycholoog?*, Amsterdam, Nieuwezijds, 2001, 62.

¹⁹ Jelacic, M., Merkelbach, H.L.G.J., "Hersenscans in de rechtszaal: Oppassen geblazen", *Nederlands Juristenblad*, 2007/44, 2794-2800.

Hoofdstuk 5 en 6 geven een overzicht van alle non-verbale en verbale indicatoren die zouden kunnen wijzen op leugenachtig gedrag. Er werd volledigheid nagestreefd omdat in de praktijk niet zelden aandacht wordt besteed aan indicatoren die niet valide zijn. De recensent is hier terug inconsistent door ons uitgebreidheid te verwijten, daar waar hij eerder kritiek gaf dat we onvolledig waren.

Door niet te kunnen schatten dat een practicus met al die non-verbale en verbale indicatoren kan te maken hebben en dat ze een plaats moeten krijgen in het geheel van de interactie, geeft de recensent aan dat hij helemaal niet weet wat een gerechtelijk verhoor is en hoe het er in de praktijk aan toegaat. Voor iemand die 8 jaar bezig met wetenschappelijk onderzoek inzake polygrafie, een instrument dat in België bijna uitsluitend gebruikt wordt ter gelegenheid van politieverhoren, wijst dit op een bijzonder beperkte kijk op de problematiek.

De recensent stelt dat hij na het lezen van beide hoofdstukken niet weet welke indicatoren bruikbaar zijn en welke niet. Het is duidelijk dat hij beide hoofdstukken niet goed gelezen heeft; bij elke indicator is namelijk het wetenschappelijk onderzoek vermeld dat de bruikbaarheid aangeeft. De belangrijkste daarvan werden in het laatste hoofdstuk samenvattend hernomen en vormen de praktische tips, die de recensent blijkbaar ook niet heeft gelezen.

In hoofdstuk 7 kwamen 3 schriftelijke analysemethodes aan bod, SVA (Statement Validity Assessment), Reality Monitoring en SCAN (Scientific Content ANALysis). SVA bestaat al van de jaren 50 van vorige eeuw en wordt sedertdien met succes toegepast om de geloofwaardigheid van verklaringen, vooral van kinderen, na te gaan. Later werd Reality Monitoring ontwikkeld. Beide technieken vullen elkaar aan en in de wetenschappelijke wereld wordt aangedrongen technieken te integreren tot één systeem.²⁰ De SVA en Reality Monitoring kunnen niet voor analyses gebruikt worden door een doorsnee politieambtenaar. Er is een opleiding van 3 weken nodig, gevolgd door een vrij regelmatige praktijk. Na een opleiding SCAN van 3 dagen is de cursist in staat een verklaring te analyseren en punten aan te duiden waarop moet doorgevraagd worden tijdens het eigenlijke verhoor. Het ligt voor de hand dat aan de SCAN, die absoluut kan toegepast worden door de doorsnee rechtspracticus, meer aandacht werd geschonken dan aan de SVA en Reality Monitoring. Laatstgenoemde technieken moeten toegepast worden door gespecialiseerd personeel, bij voorkeur psychologen.

De recensent schrijft tot tweemaal toe dat er over de SCAN geen enkele(!) degelijke wetenschappelijke studie bestaat. Hij verzwijgt dat in ons boek 4 wetenschappelijke studies werden besproken naar de SCAN criteria, alle vier met positief resultaat en dat een pilot bij de politie in Nederland het nut van de SCAN voor de politiepraktijk aantoonde.

In 1994 voerde Driscoll als eerste een wetenschappelijk onderzoek naar de werking en de mogelijkheden van de SCAN-methode binnen een forensische context.²¹

Uit Driscolls onderzoek blijkt dat SCAN binnen bepaalde grenzen in staat is het onderscheid te maken tussen 'apparently accurate' en 'probably doubtful' verklaringen. Verder werden in de onderzochte verklaringen bepaalde indicatoren van waarheidsgetrouwheid vaker teruggevonden dan indicatoren van misleiding. Uit het onderzoek

²⁰ Masip, J., Sporer, S.L., Garrido, E., Herrero, C., "The detection of deception with the Reality Monitoring approach: A review of the empirical evidence" *Psychology, Crime & Law*, 2005/11(1), 99-122.

²¹ Driscoll, L.N., "A validity assessment of written statements from suspects in criminal investigations using the Scan technique", *Police Studies*, 1994/17(4), 77-88.

bleek het mogelijk potentieel van de SCAN-techniek als politieel en justitieel onderzoeksinstrument.

In 2001 kreeg het onderzoek rond SCAN ook effectief opvolging met het onderzoeksrapport van Smith voor het Home Office in Londen.²² Het onderzoek trachtte na te gaan hoe effectief de SCAN-methode is om binnen schriftelijke verklaringen elementen van mogelijk misleiding bloot te leggen. Alhoewel ook in dit onderzoek de 'ground truth'²³ niet werd vastgesteld, toonden de resultaten aan dat de SCAN zeker enig potentieel heeft om waarheidsgetrouwe verklaringen van misleidende verklaringen te onderscheiden.

In 2002 verscheen een studie van Adams rond communicatie onder stress. Onderzoek werd gedaan naar de voorspellende waarde van taalkundige en structurele kenmerken van geschreven verklaringen bij het bepalen van het waarheids- en misleidinggehalte van die verklaringen.²⁴ Vier SCAN-criteria werden hierbij onderzocht: spontane ontkenningen, de structuurtest, zintuiglijke waarnemingen en het vermelden van emoties. Zestig verklaringen afkomstig van verdachten en slachtoffers vormden het onderzoeksmateriaal in casu. Er werden positieve relaties aangetoond tussen misleiding en de criteria 'spontane ontkenningen', de 'structuurtest' en 'zintuiglijke waarnemingen'. Weinig bewijs werd gevonden voor de relatie tussen waarheid en het criterium 'emoties' in een verklaring.

In 2006 vonden Adams en Jarvis in een wetenschappelijk onderzoek, naar vijf SCAN-criteria in zestig verklaringen van volwassen slachtoffers (38%) en verdachten (62%) van gewelds- en eigendomsdelicten, bevestiging dat er een positieve relatie is tussen misleiding en het geven van ontwijkende antwoorden, de wijze waarop ontkenkende antwoorden worden gegeven, de lengte van de inleiding t.o.v. het feitenrelaas en het ontbreken van zintuiglijke waarnemingen. Een zwakke differentiatie werd gevonden m.b.t. emoties in waarheidsgetrouwe en misleidende teksten. Het sterkste criterium voor misleidende verklaringen was de lengte van de inleiding t.o.v. het feitenrelaas en het sterkste criterium voor waarheidsgetrouwe verklaringen was zintuiglijke details. In hun onderzoek konden 82,1% van de verklaringen als waarheidsgetrouw of leugenachtig geklasseerd worden.²⁵

Gedurende het eerste semester van 2006 voerden de Nederlandse politiekorpsen Amsterdam-Amstelland, Noord- en Oost- Gelderland een verkenning uit naar de meerwaarde van SCAN.²⁶ De probleemstelling van de pilot luidde: 'Kan een verbale analyse-methode zoals SCAN bijdragen aan de waarheidsvinding in opsporingsonderzoeken, en zo ja op welke wijze?'

De SCAN werd toegepast op 118 geschreven documenten in reële gerechtelijke onderzoeken. Het resultaat van deze pilot was dat de SCAN op verschillende wijzen een positieve bijdrage leverde aan de betreffende opsporingsonderzoeken. De belangrijkste conclusie van deze pilot, die niet bedoeld was als wetenschappelijk onderzoek, was dat

22 Smith, N., *Reading between the Lines: An evaluation of the Scientific Content Analysis technique (SCAN)*, Police Research Series, Paper 135, Home Office, London, 2001, 1.

23 De onderzoeker wist dus niet met zekerheid welke proefpersonen logen en welke de waarheid spraken. Het ontbreken van de ground truth is een nadeel van alle wetenschappelijke veldonderzoeken.

24 Adams, S.H., *Communication under stress: Indicators of veracity and deception in written narratives*, Falls Church, Virginia, Virginia Polytechnic Institute and State University, 2002, 137 p.

25 Adams, S.H., Jarvis, J.P., "Indicators of veracity and deception: An analysis of written statements made to police", *International Journal of Speech, Language and the Law*, 2006/13(1), 1-22.

26 Bethlem, T., Oosting, J., Teernstra, M., *Eindrapportage waarheidsvinding via woordanalyse*, Politie Amsterdam, 2006, 39 p.

de Nederlandse politie op het gebied van technieken van misleiding (waaronder SCAN) kansen laat liggen bij het niet toepassen ervan.

Deze conclusies van de pilot in Nederland komen overeen met het aanvoelen van Belgische gebruikers van de SCAN. In de gerechtelijke arrondissementen Antwerpen en Gent samen, werden de laatste 3 jaar ongeveer 300 analyses van teksten in gerechtelijke onderzoeken met de SCAN-techniek uitgevoerd. In de meeste gevallen hebben de analyses geleid tot het stellen van vragen die anders niet zouden gesteld zijn; sommige vragen hadden geen meerwaarde voor het onderzoek, andere in beperkte mate en nog andere zorgden voor het inbrengen van belangrijke informatie. Inmiddels is in het gerechtelijke arrondissement Gent het gebruik van de SCAN middels een omzendbrief van de procureur des Konings geregeld.

De recensent heeft ook niet *willen* zien dat zeven van de zestien SCAN-criteria geheel of gedeeltelijk wetenschappelijk onderzocht zijn en valide bleken in het kader van SVA/CBCA en/of Reality Monitoring. Vijf andere SCAN-criteria maakten geheel of gedeeltelijk het voorwerp uit van onderzoeken naar verbale leugendetectie en bleken eveneens valide. Die twaalf wetenschappelijk onderzochte criteria differentiëren in dezelfde zin als beschreven door de ontwerper, Avinoam Sapir, in de SCAN. Vier van de zestien SCAN-criteria werden nog niet wetenschappelijk onderzocht. De SCAN gebruikt dus overwegend dezelfde valide criteria als in SVA/CBCA, Reality Monitoring en verbale leugendetectie. Uit geen enkel wetenschappelijk onderzoek blijkt dat diezelfde criteria in de SCAN niet zouden werken. Bovendien, elke praktijk-politieambtenaar weet bijvoorbeeld dat details in een verklaring, één van de SCAN-criteria, wijzen op waarheidsgetrouwheid, daar is echt geen wetenschappelijk onderzoek voor nodig.

De recensent noemt de SCAN 'onzin', zonder te verwijzen naar onderzoek of studies waaruit dit zou blijken. Dit is een schoolvoorbeeld van een argumentum ad lapidem, een drogreden waarbij men doet alsof de eigen stelling de evidentie zelve is. Ze heeft zelf geen argumentatie. Omgekeerd, de tegenovergestelde stelling is absurd, onnozel en rabiante nonsens waarvoor een tegenstander zich moet schamen.²⁷ Het is niet verstandig om uitspraken te doen over iets waarnaar men geen onderzoek heeft gedaan.²⁸ De recensent heeft nochtans in ons boek gelezen dat de SCAN al bijna 20 jaar op het programma verhoortechnieken staat bij o.a. de FBI, alle politieacademies in de U.S., de U.S. Army Military Intelligence, de Royal Canadian Mounted Police, de Royal Australian Police College, en de American Society for Industrial Security. Naast voornoemde landen wordt de SCAN in een hele reeks andere landen onderzoeksmatig toegepast. Onze recensent, postdoctoraal onderzoeker van het FWO, bestempelt met zijn uitspraak de pedagogische raden van al die academies en de verantwoordelijke magistraten en politiemensen van alle onderzoeken waarin de SCAN werd toegepast, daarmee als onbekwamen om een techniek die 'onzin' is in het onderwijs toe te laten of onderzoeksmatig te gebruiken. Van misplaatste pretentie gesproken.

Nergens in ons boek staat dat de SCAN ontworpen werd als een 'leugentest' zoals de recensent beweert. SCAN is een analysemethode die ontworpen werd om *informatie te bekomen* en om potentieel *misleidend* taalgebruik in een geschreven verklaring aan

²⁷ Verplaetse, J., *For the sake of argument*, Maklu, 2004, 66.

²⁸ Van Koppen, P.J., "Psychologen voor justitie", *De Psycholoog*, 2007/januari, 3-8.

het licht te brengen.²⁹ De methode beweert echter niet te kunnen uitmaken of een persoon effectief *liegt* of niet. Zelfs een conclusie van misleiding moet duidelijk te zien zijn in een verklaring; de verklaring moet in dat geval 'uitschreeuwen' dat de persoon misleidend is, aldus Sapir.³⁰ Het resultaat van een SCAN-techniek geeft de *kritische punten* in een schriftelijke verklaring weer, die verder onderzocht moeten worden.³¹ De SCAN-techniek kan op die manier geïncorporeerd worden in een ruimere verhoorstrategie, één van de instrumenten in het arsenaal van een onderzoeker, om zo veel mogelijk informatie uit een persoon los te krijgen.³² De SCAN-techniek is dus ideaal als voorbereiding op het verhoor.³³ De recensent heeft door zijn blinde vooringenomenheid niet *willen* lezen dat dit de bedoeling is van het gebruik van de SCAN in België.

Dat er in de wetenschappelijke wereld nog enige onzekerheid bestaat over de wetenschappelijke betrouwbaarheid van enkele SCAN-criteria - vier schriftelijke criteria werden nog niet wetenschappelijk onderzocht - hoeft geen belemmering te zijn. Er bestaan in de gedragswetenschappen talrijke verschijnselen die nog niet verklaard zijn. De analysetechniek is vooral een praktische meerwaarde voor de waarheidsvinding: ze doet vragen stellen die anders niet zouden gesteld zijn. Wat niet bekend is wordt niet uitgepluisd en blijft dus onbekend.³⁴ Hier staan wetenschappers-psychologen en de rechtspraktijk zeer ver uit elkaar. Bovendien zijn klassieke verhoren van getuigen, slachtoffers en vooral verdachten niet betrouwbaarder dan de analyses ervan.³⁵

Bij de beschrijving van hoofdstuk 8, 'de polygraaf' glijdt de recensent verder af naar misleiding. Hij schrijft dat wij slechts 2 (!) studies noemen bij het onderzoek naar de validiteit van de Schuldige Kennis Test. Hij weet zeer goed dat wij vermeld hebben dat zeer extensief onderzoek verricht werd naar Schuldige Kennis Test en dat vele studies zich focussen op de validiteit ervan. Hiervoor werd afdoende verwezen naar een meta-analyse van Ben-Shakhar en Elaad.³⁶ Deze twee wereldbekende polygraafexperts bespreken niet minder dan 80 laboratoriumstudies over de validiteit van de Schuldige Kennis Test.

De recensent weet ook zeer goed dat de Belgische politie de Controle Vraag Test gebruikt en niet de Schuldige Kennis Test. Vandaar dat we voor deze test niet verwezen naar meta-analyses maar de onderzoeken zelf hebben vermeld. Het 'Committee of Concerned Social Scientist' meent negen kwaliteitsvolle laboratoriumonderzoeken gevon-

29 Sapir, A., *The course on scientific content analysis (SCAN)*, Laboratory for scientific interrogation, Phoenix, Arizona, 2006, 11.

30 Sapir, A., *The course on scientific content analysis (SCAN)*, Laboratory for scientific interrogation, Phoenix, Arizona, 2006, 34.

31 Smith, N., *Reading between the Lines: An evaluation of the Scientific Content Analysis technique (SCAN)*, Police Research Series, Paper 135, Home Office, London, 2001, 9.

32 Bethlem, T., Oosting, J., Teernstra, M., *Eindrapportage waarheidsvinding via woordanalyse*, Politie Amsterdam, 2006, 1-39.

33 Klerks, P., "Innovaties in criminaliteitsanalyse", *Tijdschrift voor de Politie*, 2001/12, 14.

34 Sapir, A., *The course on scientific content analysis (SCAN)*, Laboratory for scientific interrogation, Phoenix, Arizona, 2006, 17.

35 Fisher, R.P., Geiselman, R.E., Raymond, D.S., "Critical analysis of police interview techniques", *Journal of Police Sciences and Administration*, 1987/15(3), 177-185; Köhnken, G., "Interviewing adults", in: Bull, R., Carson, D., *Handbook of psychology in legal context*, 1995, 215-235.

36 Ben-Shakhar, G., Elaad, E., "The Validity of psychophysiological detection of information with the Guilty knowledge Test: A Meta-Analytic review", *Journal of Applied Psychology*, 2003/88(1), 131-151.

den te hebben inzake de Controle-Vraag-Test³⁷ en slechts vier veldonderzoeken die voldeden aan de karakteristieken van betekenisvol veldonderzoek.³⁸ Alle 13 onderzoeken zijn vermeld in ons boek op bladzijde 309 en 310. Wij hebben geen enkele reden om te twifelen aan de mening van de in referentie vermelde wereldbekende polygraafexperts, dat slechts deze onderzoeken kwaliteitsvol en betekenisvol zijn.

In de tabel die de vergelijking weergeeft tussen de resultaten van de Controle Vraag Test en de Schuldige Kennis Test, werd inderdaad een omwisseling gedaan van de woorden positief en negatief. De conclusie van de vergelijking in dezelfde alineablock - dat de Controle Vraag Test meer accuraat is in het aanwijzen van leugenaars, terwijl de Schuldige Kennis Test beter is in het aanwijzen van waarheidssprekers - is correct en werd overgenomen van Rassin, Van Koppen en Vrij.³⁹ Anders uitgelegd is het inderdaad zo dat de fouten bij de Controle Vraag Test vooral vals positieven zijn (onschuldige die valselijk beschuldigd wordt) en dat de Schuldige Kennis Test vooral vals negatieve fouten geeft (schuldige die vrijuit gaat). Het is dus duidelijk dat het hier om een materiële vergissing gaat, terwijl de recensent laat blijken dat de auteurs een totaal verkeerde conclusie namen.

De recensent heeft duidelijk hoofdstuk 9, 'operationele aspecten' niet gelezen als hij schrijft dat hij "de hoop had opgegeven dat hoofdstuk 9 met duidelijke richtlijnen zou komen". Dit hoofdstuk is ondertussen verwerkt tot een cursustekst ten behoeve van de politiemensen op het terrein. Een mogelijkheid is ook dat de recensent die operationele aspecten, die inderdaad geschreven zijn vanuit de praktijk, als theoreticus niet begrepen heeft en daarover niets zinnigs kan schrijven.

De referentie: MEIJER, E., "Leugendetectie en wetenschap: Vriend of vijand?", *De Psycholoog*, 2004/39, 174-179, is inderdaad niet terug te vinden in de bibliografie, maar wel op verschillende plaatsen correct vermeld in de voetnota's.

De recensent verwijst tevens herhaaldelijk naar het belang van wetenschappelijke ondersteuning, wat als wetenschapper normaal is, maar is al dat wetenschappelijk onderzoek naar leugendetectie zoals tot dusver gevoerd wel zo betrouwbaar en degelijk?

De meeste wetenschappelijke onderzoeken over criteria van misleiding zijn laboratoriumonderzoeken, waar studenten gevraagd worden om (soms tegen een kleine vergoeding) te liegen. Als student 'in opdracht' liegen in een leuke experimentele setting waar geen motivatie of straf aan verbonden is, is echter helemaal iets anders dan liegen over een misdrijf waar enkele jaren gevangenisstraf mee gemoeid zijn. Deze vorm van laboratoriumonderzoek, dat nog altijd plaatsgrijpt, wordt sterk bekritiseerd - eigenlijk als waardeloos omschreven - door andere wetenschappers.⁴⁰ Het meest sprekende verschil in resultaten zijn de onderzoeken die Vrij voerde van 1992 tot 2000. In al die onderzoeken met ligende studenten kwam hij stevast tot het resultaat dat wegkijkgedrag

37 Raskin, D.C., Honts, C.R., *The comparison question test* in M. KLEINER (ed.), *Handbook of polygraph testing*, Londen, Academic Press, 2002, 29.

38 Raskin, D.C., Honts, C.R., *The comparison question test* in M. Kleiner (ed.), *Handbook of polygraph testing*, Londen, Academic Press, 2002, 31.

39 Rassin, E., Van Koppen, P.J., Vrij, A., "Van Othello tot Pinokkio: Over leugendetectie en haar achterliggende ratio", *Nederlands juristenblad*, 2002/43, 2130-2136.

40 Sporer, S.L., Schwandt, B., "Moderators of nonverbal indicators of deception. A meta-analytic synthesis", *Psychology, Public Policy, and Law*, 2007/13(1), 1-34.

geen teken van misleiding is en dat verhoorders vooral daar niet mochten op letten⁴¹: - "Er is geen relatie tussen aan- en wegstijgen en liegen".⁴² In 2000 examineerde hij echter het non-verbaal gedrag tijdens politieverhoren van een veroordeelde en schuldige moordenaar en vond dat hij meer wegstijgedrag vertoonde tijdens liegen.⁴³ Sedertdien luiden zijn richtlijnen helemaal anders: - "Wetende dat liegen veel cognitieve energie vergt om leugens te verzinnen, kan de verhoorder daarop inspelen door bijvoorbeeld de verhoorde te vragen oogcontact te maken bij het beantwoorden van de vraag."⁴⁴

In geen enkel wetenschappelijk onderzoek naar detectie van misleiding werden de competenties van de politieambtenaren (of van de waarnemers in het algemeen) in rekening gebracht. Soms werd vermeld dat de waarnemers 'ervaren rechercheurs' waren; ervaren in wat? Welke verhoren? Welke misdrijven? Welk soort politiewerk? Is een ervaren rechercheur per definitie een goede waarnemer van signalen van misleiding? Hoe staat het met het opmerkingsvermogen van de waarnemers? Hoe staat het met hun zorgvuldigheid, zin voor detail en luisterbereidheid? Welke opleiding in leugendetectie hebben zij ooit gekregen? In elk wetenschappelijk onderzoek zijn er waarnemers die veel beter scoren dan de anderen, sommigen tot 90% accuraat. Het onderzoek naar de vraag over welke intrinsieke competenties zij beschikken, die anderen blijkbaar niet hebben, om misleiding op te merken is pas begonnen.⁴⁵ Als goede en slechte waarnemers in groep een test doen is het eindresultaat de gemiddelde competentie van de groep en niet van de deugdelijkheid het signaal van misleiding. Een deel waarnemers ziet, hoort of merkt het signaal gewoon niet op, terwijl het wel degelijk aanwezig is. Als wetenschappers dan in hun besluit schrijven dat een specifiek signaal geen significant verschil aantoonde tussen waarheidsgetrouwe en misleidende verklaringen, dan is dit een foute conclusie. De tekortkoming van het niet in rekening brengen van de competenties van de waarnemers werpt een zware hypotheek op de resultaten van al het gevoerde wetenschappelijk onderzoek met groepen waarnemers; de meeste zijn daardoor zelfs waardeloos.

Volgens Granhag en Strömwall zou elke ernstige geloofwaardigheidsanalyse een zorgvuldige beschrijving moeten bevatten van de signalen en de wijze waarop ze werden gepercipieerd en gebruikt.⁴⁶ Dat is terecht, maar die bewering gaat ook op voor elk

41 Vrij, A., "Het maken van een verdachte indruk op rechercheurs: de invloed van stereotiepen, sociale vaardigheden, verbaal- en nonverbaal gedrag op de oordeelsvorming", *Tijdschrift voor criminologie*, 1992/34(2), 129-141; Vrij, A., "Credibility judgments of detectives: The impact of nonverbal behavior, social skills, and physical characteristics on impression formation", *Journal of Social Psychology*, 1992/133(5), 601-610; Vrij, A., "Kun je zien wanneer iemand liegt?", *Tijdschrift voor de politie*, 1996/5, 16-20; Vrij, A., "De rechercheur als leugendetector: Een overzicht van onderzoeken naar nonverbaal gedrag en misleiding", *Modus: Tijdschrift voor Recherche en Forensische Wetenschappen*, 1996/2, 4-9; Vrij, A., Semin, G., "Lie experts' beliefs about nonverbal indicators of deception", *Journal of Nonverbal Behavior*, 1996/20, 65-80; VRIJ, A., *De psychologie van de leugenaar*, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1998, 54.

42 Vrij, A., Foppes, J., Mann, S., "Liegen terwijl er veel op het spel staat", *Tijdschrift voor de politie*, 1999/3, 16-19.

43 Vrij, A., Mann, S., "Telling and detecting lies in a high-stake situation: The case of a convicted murderer", *Applied Cognitive Psychology*, 2001/15, 187-203.

44 Vrij, A., Akehurst, L., Brown, L., Mann, S., "Detecting lies in young children, adolescents and adults", *Applied cognitive psychology*, 2006/20, 1225-1237.

45 O'Sullivan, M., "Unicorns or Tiger Woods: Are lie detection experts myths or rarities? A response to on lie detection 'Wizards' by Bond and Uysal", *Law and Human Behavior*, 2007/31, 117-123.

46 Granhag, P.A., Strömwall, L.A., "Effects of preconceptions on deception detection and new answers to why lie-catchers often fail", *Psychology, Crime & Law*, 2000/6, 197-218.

wetenschappelijk onderzoek. Als bijvoorbeeld het criterium 'wegkijken' gescoord wordt, wat bedoelt men: een hoek van 90°, 45°, 10°, enkele millimeter, of gewoon met de ogen even weggijken? Wat is de frequentie van dat weggijken per tijdseenheid? Wanneer wordt het geobserveerd: voor de vraag, tijdens de vraag, onmiddellijk nadien of enkele minuten nadien? Hoelang moet het weggijken aanhouden? Veel wetenschappelijke onderzoeken brengen glimlachen in rekening als leugensignaal. Maar er zijn talrijke types glimlach⁴⁷; dewelke werden in rekening gebracht? In geen enkel wetenschappelijk onderzoek worden dergelijke non-verbale en verbale signalen afdoende beschreven. Wetenschappers brengen hiermee hun eigen onderzoeken in diskrediet, niet alleen criminologen beweren dat, ook wetenschappers in de psychologie.⁴⁸

In wetenschappelijke onderzoeken vindt men de meest uiteenlopende cijfers over de efficiëntie van signalen die op leugens kunnen wijzen en over de accuraatheid van gerechtelijk personeel om die signalen te detecteren. De resultaten van wetenschappelijke onderzoeken spreken elkaar niet zelden tegen.⁴⁹

Recent wetenschappelijk onderzoek echter toont aan dat politieambtenaren vrij goed in staat zijn om leugens bij criminelen te detecteren: 68,13% van de waarheidssprekers werden ontdekt en 69,51% van leugenaars.⁵⁰ Deze resultaten staan in contrast met eerder wetenschappelijk onderzoek, waarbij politieambtenaren nauwelijks 50% haalden, m.a.w. niet beter dan kans. De redenen voor deze verhoogde cijfers zijn niet te vinden in het feit dat politieambtenaren ondertussen opleiding hebben gekregen in leugendetectie, maar wel dat de experimentele constructie van de wetenschappelijke onderzoeken steeds anders is. Volgens wetenschappers zijn er talrijke variabelen, waarmee onderzoekers te weinig rekening houden, die de resultaten beïnvloeden. Zo zal bv. het in opdracht liegen, het al dan niet laten voorbereiden op een leugen of de motivatie om te liegen (studenten in een laboratoriumsituatie) al een heel andere uitslag geven.⁵¹ Kortom het meten van leugensignalen staat absoluut niet op punt, waarmee we Henk Kiers moeten bijtreden dat een psycholoog al heel blij mag zijn als hij 50% van de verschijnselen kan verklaren.⁵² Zoals eerder aangehaald is de recensent een andere mening toegedaan en vindt hij het geen probleem om fysiologische, emotionele en cognitieve karakteristieken te meten van mensen die liegen en mensen die de waarheid spreken om zo een theorie over liegen te toetsen.

Zowat alle wetenschappers zijn het er over eens dat detectie van misleiding niet mogelijk is zonder eerst het basisgedrag te observeren. Daar zijn we het volkomen mee eens.

47 Ekman, P., Davidson, R.J., Friesen, W.V., "The Duchenne smile: Emotional expression and brain physiology II", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990/58, 342-353; Ekman, P., Friesen, W.V., "Felt, false and miserable smiles", *Journal of nonverbal behavior*, 1982/6, 238-252.

48 Sporer, S.L., Schwandt, B., "Moderators of nonverbal indicators of deception. A meta-analytic synthesis", *Psychology, Public Policy, and Law*, 2007/13(1), 1-34.

49 Voor een overzicht zie de meta-analyses van Vrij, A., Criteria-Based content analysis: A qualitative review of the first 37 studies", *Psychology, Public Policy, and Law*, 2005/11, 3-41, van Masip, J., Sporer, S.L., Garrido, E., Herrero, C., "The detection of deception with the Reality Monitoring approach: A review of the empirical evidence", *Psychology, Crime & Law*, 2005/11(1), 99-122 en van Depaulo, B.M., Lindsay, J.J., Malone, B.E., Muhlenbruck, L., Charlton, K., Cooper, H., "Cues to deception", *Psychological Bulletin*, 2003/129(1), 74-118.

50 Mann, S., Vrij, S., "Police officers' judgements of veracity, tenseness, cognitive load and attempted behavioural control in real-live police interviews", *Psychology, Crime & Law*, 2006/12(3), 307-319.

51 Sporer, S.L., Schwandt, B., "Moderators of nonverbal indicators of deception. A meta-analytic synthesis", *Psychology, Public Policy, and Law*, 2007/13(1), 1-34.

52 Kiers, H., "De cijfers van Henk Kiers", in: Bergsma, A., *Wat bezielt de psycholoog?*, Amsterdam, Nieuwezijds, 2001, 62.

Dan kan men toch veronderstellen dat wetenschappers in hun onderzoeken hun eigen uitgangspunten toepassen. Nu blijkt dat in geen enkel ons bekend wetenschappelijk onderzoek de observanten de gelegenheid krijgen het basisgedrag van het object te observeren! Ze krijgen meestal een filmpje van 1 of 2 minuten te zien en hen wordt gevraagd: liegt hij of liegt hij niet.

Uit een recente meta-analyse blijkt dat meeste non-verbale leugensignalen heterogeen zijn, ze komen niet bij elke persoon voor en bovendien verschillen ze sterk naargelang de inhoud waarover gelogen wordt, de motivatie waarom gelogen wordt, de voorbereiding om te liegen, de sanctie wanneer men betrapt wordt en de experimentele constructie.⁵³ M.a.w. *elke persoon heeft zijn eigen leugensignalen*. Dit betekent dat zowat alle wetenschappelijk onderzoek dat met groepen gebeurde en waar het basisgedrag van het individu niet in rekening gebracht werd, waardeloos is.

Het is zelfs niet duidelijk wat met 'basisgedrag' bedoeld wordt. Volgens sommige wetenschappers mag gedrag bij het kort introductiegesprek niet vergeleken worden met gedrag tijdens cruciale fases tijdens het verhoor.⁵⁴ Volgens andere wetenschappers zijn de fases in het basisgedrag wél te vergelijken na de vraag: - "*Wat was je tijdsgebruik op de dag van de feiten*", dus geen cruciale fases.⁵⁵ Uit andere vakliteratuur blijkt dat het basisgedrag wel tijdens niet-bedreigende fases in het gesprek (bv. tijdens het introductiegesprek) kan vastgesteld worden.⁵⁶ Wat moeten we daar in de praktijk nu mee doen?

De statistiek is dé manier waarop men in psychologische onderzoeken een theorie toetst en vervolgens aanvaardt of verworpt. Statistiek kan weliswaar gebruikt worden om inzicht te brengen in een grote hoeveelheid gegevens, maar dat wil niet zeggen dat hierdoor een juist antwoord wordt gevonden.⁵⁷

In het recht is statistisch bewijs onvoldoende. In de rechtsleer leest men over statistieken regelmatig volgende metafoor: 'Een statisticus waadde vol vertrouwen door een rivier, die gemiddeld één meter diep was. Hij verdronk'.⁵⁸ Strafpleiters wijzen er op dat statistici fundamenteel verdeeld zijn over de door hen toe te passen methoden en doen er nog een schepje bovenop met hun adagium: 'There are lies, damned lies, and statistics'.⁵⁹

Als al die tekortkomingen op een rijtje worden gezet dan schiet er van die honderden wetenschappelijke onderzoeken, die zogenaamd 'bewijs' opleveren niet veel meer over. Recensenten die nogal hoog oplopen met 'wetenschappelijk bewijs' in leugendetectie zouden zich best wat bescheidener mogen opstellen en misschien eerst eens 'een

53 Sporer, S.L., Schwandt, B., "Moderators of nonverbal indicators of deception. A meta-analytic synthesis", *Psychology, Public Policy, and Law*, 2007/13(1), 1-34.

54 Moston, S., Engelberg, T., "Police questioning techniques in tape recorded interviews with criminal suspects", *Policing and Society*, 1993/3, 223-237.

55 Memon, A., Vrij, A., Bull, R., *Psychology and law: Truthfulness, accuracy and credibility*, Chichester, Wiley, 2004, 34; Vrij, A., "Behavioral correlates of deception in a simulated police interview", *Journal of Psychology*, 1995/129(1), 15-29.

56 Inbau, F.E., Reid, J.E., Buckley, J.P., *Criminal interrogation and confessions*, Baltimore MD, Williams & Wilkins, 1986.

57 Kiers, H., "De cijfers van Henk Kiers", in: Bergsma, A., *Wat bezielt de psycholoog ?*, Amsterdam, Nieuwezijds, 2001, 60.

58 Rede uitgesproken door advocaat-generaal Philippe Gysbergs op de plechtige openingszitting van het hof van beroep te Gent op 1 september 2004, *R.W.*, 2004-2005, 1041-1049.

59 Elberse, P., "Statistisch bewijs: Alleen maar gedonder", *Advocatenblad*, 16 februari 2007.

wetenschappelijk onderzoek voeren naar het wetenschappelijk onderzoek' in leugendetectie. Feiten in de psychologie zijn nogal anders dan feiten in het recht.⁶⁰ Volgens ons is in de hele leugendetectieproblematiek geen enkel leugensignaal 'bewezen' en dit zal waarschijnlijk ook nooit kunnen 'bewezen' worden. De wetenschap zal enkel (significante) verschillen kunnen aantonen tussen leugenachtig en waarheidsgetrouw gedrag. Dat is helemaal iets anders dan 'bewijzen' en dat is meer dan voldoende voor de praktijk. Zelfs een percentage van 51% is voor de praktijk bruikbaar; elk element dat bijdraagt tot de kwaliteitsverbetering en waarheidsvinding in verhoren, hoe klein ook, is bruikbaar.

De recensent raadt het werk van Aldert Vrij aan. Deze professor is inderdaad veruit de productiefste wetenschapper op het gebied van leugendetectie. Vandaar dat wij in ons boek veel naar zijn werk hebben verwezen. Maar Aldert Vrij is een theoretische wetenschapper en dat is goed te merken aan zijn teksten die nergens vermelden hoe zijn richtlijnen moeten geoperationaliseerd worden in een verhoor. Dat is normaal, want hij is geen rechtspracticus dus heeft hij zeer waarschijnlijk nooit een verhoor gedaan. Vandaar ook dat zijn 'indirecte methode' om leugens te detecteren, waarvoor hij rond de eeuwwisseling veel publiciteit maakte op uitzendingen en tv-programma's, nooit van de grond raakte en nooit geoperationaliseerd is geweest.⁶¹ Hij vond daarmee nergens navolging en als we de term "indirect deception detection measures" op het Web of Science intikken is blijbaar ook geen enkele wetenschapper hem daarin gevolgd. Hijzelf schrijft er trouwens ook niet meer over.

Daartegenover heeft bijvoorbeeld de SCAN, ontwikkeld door Avinoam Sapir, een niet-wetenschapper maar een practicus, al bijna 20 jaar zijn diensten bewezen. In de praktijk is de keuze tussen een techniek ontworpen door een niet-wetenschapper die werkt en een techniek ontworpen door een wereldbekend wetenschapper die niet werkt, snel gemaakt. Misschien wekt dit onder sommige wetenschappers afgunst op.

Momenteel bestaat er wereldwijd geen efficiënt, wetenschappelijk onderbouwd, trainingsprogramma dat voldoende garanties biedt om professionele leugenontmaskeraars te vormen.⁶² Het is veel gemakkelijker kritiek te geven op iets dat bestaat dan zelf iets te ontwikkelen. Het is misschien een idee dat sommige wetenschappers, in plaats van hun pijlen te richten op 'dingen die werken', zelf iets constructiefs zouden doen?

De recensent raadt aan de lezers het boek van Aldert Vrij aan, *De psychologie van de leugenaar*.⁶³ Het valt volgens hem niet goed te praten dat we in ons boek relevante studies uit 2003-2005 over hersenscans niet opgenomen hebben. Ten onrechte, zoals reeds geargumenterd, omdat dit item nog experimenteel is en niet voor de doelgroep van ons boek bestemd is. Terug een vreemde inconsistentie van de recensent: het boek van Aldert Vrij dateert van 1998 en sedertdien zijn er honderden studies over leugendetectie bijgekomen. Wij vermeldden in ons boek tussen 1998 en 2007 bijna 300 studies, artikels en boeken. Bovendien heeft de auteur sedertdien zijn oorspronkelijke visies bijgesteld. Wat te denken over de geloofwaardigheid van een recensent die de lezers een 10

60 Van Koppen, P.J., "Psychologen voor justitie", *De Psycholoog*, 2007/januari, 3-8.

61 Vrij, A., Edward, K., Bull, R., "Police officers' ability to detect deceit: The benefit of indirect deception detection measures", *Legal and Criminological Psychology*, 2001/6, 185-196.

62 Colwell, L.H., Miller, H.A., Lyons, P.M., Miller, R.S., "The training of law enforcement officers in detecting deception: A survey of current practices and suggestions for improving accuracy", *Police Quarterly*, 2006/9(3), 275-290; Frank, M.G., Feeley, T. H., "To catch a liar: Challenges for research in lie detection training", *Journal of applied communication research*, 2003/31(1), 58-75.

63 Vrij, A., *De psychologie van de leugenaar*, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1998, 176 p.

jaar verouderd boek aanraadt....dat bovendien door de uitgever niet meer verkocht wordt?⁶⁴

Als criminologen in gerechtelijke onderzoeken zijn wij voortdurend op zoek naar waarheidsvinding. We staan daarvoor volledig open voor kritiek, op een correcte wijze middels beargumenteerd woord en wederwoord, die de wetenschappelijke waarde van ons werk verhoogt. Wij nemen daarmee afstand van de recensent die, naast vooringenomenheid zoals hij trouwens zichzelf beschrijft in de eerste zinnen van zijn recensie, geen misleiding schuwt. Op een boek van 428 blz. weet hij geen enkel positief punt te vermelden, wat genoeg zegt over zijn objectiviteit. Er zijn slechts drie bemerkingen die correct zijn: een te lange zin, een vergeten verwijzing in de bibliografie en een materiële vergissing tussen negatief en positief. De recensent moet die erg magere oogst ook bemerkt hebben, vandaar dat hij bij gebrek aan ernstige kritieken wild om zich heen schopte en zijn toevlucht nam tot argumentatie ad hominem⁶⁵, scheldproza, een wetenschapper onwaardig. Om de recensent te parodiëren, hij was beter in zijn ivoren toren gebleven in plaats van een 'blunder recensie' te schrijven.

⁶⁴ Bevraging van de web side Swets & Zeitlinger Publishers via internet op 25 mei 2008.

⁶⁵ Je tackelt de spreker niet zijn argument. Je pakt de man, niet de bal, VAN Eemeren, F., Grootendorst, R., *Dat heeft U mij niet horen zeggen...*, Antwerpen, Contact, 1994, 14.